

је поновно ускрснути вриједности духа и достојанство човека... Потребно је да се повјерује у Братство људи на земљи... Тада ће тек Христ и Мацини и Достојевски осјетити: како нису они узалудно живјели и како нису узалудно од свог властитога живота извели мучеништво.» Унамуно је изговарао ове ријечи узнемирено и топло. На раскршћу двају путова, од којих је један водио далеко у Шпанију, а други према европскоме Сјеверу. Ја сам се радовао овим ријечима. И визија ми се Унамуна човјека, у овоме примитивном амбиенту, представљала достојанственом и заносном. Чинило ми се да у овоме оцу безбројних мисли сусрећем нешто што припада више небу, а што је у исто време, повезано уз земљу. Експресија динамичке религије вибрирала је на његову лицу, на коме мојсијевска брада још увијек не успијева да прекрије ожарени сјај његових очију, док дрхтај руку прати пластика ријечи. Унамуно је стајао ту покрај мене, као библијски пророк без ореола, изражавајући у свом животу пјесника и мученика још једну, можда посљедњу, жртву за наше васколико откупљење.

БОГДАН РАДИЦА.

ЈЕЛИСАВЕТА И ЕСЕКС.

У Лесинговој Хамбуршкој драматургији, међу критикама за другу половину године 1767. има много страница, са необично много материјала и знања, које је Лесинг посветио драмама чији се предмет односио мање или више на случај енглеске краљице Јелисавете и њеног љубавника, или љубимца, ерла од Есекса. Не само Енглези, него и многи француских и шпанских писаца су обрађивали ту тему, почевши од друге деценије XVII века, дакле доста ускоро по смрти Јелисаветиној. Занимљиво је да се међу Енглезима тек 1682 нашао писац, Џон Бенкс, који је обрадио случај без резерви, донекле по документима. Лесинг наводи да је о делу Џона Бенкса писао и Волтер, дајући израза јакој индигнацији због сцене у којој Јелисавета удара шамар Есексу. После Страчејеве строго документоване историјско-биографске студије о којој је овде реч, нема више никакве сумње да је Јелисавета, било или не било то лепо у драми, као одговор на један смелији испад Есексов, стварно починила на Есексу горе наведено, уосталом, чинила то, и слично, још и на другима, и не горима од ерла од Есекса.

Л. Страче, чувени писац Знаменитих Викторијанаца и Краљице Викторије, воли да истражује, доказује, и има право у тешким областима историјско-биографским, у мутним пограничним областима између две

¹ О том делу је у С. к. гласнику било раније помена (1 фебруар 1928, стр. 179—180).

чињенице, две струје, два века, две индивидуалnosti. Страче је у заседи тачно на средини између места где стоје дуеланти, и испод судара или звика укрштеног оружја. Бесумње, у тој се тачци сусреће све што јесте, и што је било, у личностима и у мотивима. Та запета ситуација, уједно, оживљује Страчејеву понекад можда мало лењу историјску имагинацију, једини одломак од недостатка код тог сјајно даровитог писца, који је, ваља добро разумети, далеко од тога да би био лишен имагинације, само што му драмски акценат пада обично нешто јаче на аналитичко-сатирично место на романтично-имагинативну страну, без које последње, наравно, нема никаквог писања са уметничком вредношћу.

Прослављени енглески есејист прве половине XIX века, Маколе, у свом огледу О писању историје, говори о пограничном ~~дистрикту~~ ^{дистрикту} између оштро повучених граница разума и маште, и каже да је тај ~~дистрикт~~ ^{дистрикт}, као сви погранични ~~дистрикти~~ ^{дистрикти}, скоро увек «рђаво обрађен и рђаво администриран». То није случај Страчејевих области, доклегод он има, или довољно докумената, или добро разумевање личности. «Довољно», значи за Страчеја «врло много». Не само да му је неопходан сваковрсни материјал библиотека и архива, него — таква му је перцептивна природа — потребна му је силесија сићушних података, препричаваних багатела, домаћих навика, смешних оговарања и безначајних сплетака. (Потребно му је то, и ако је писац који ће написати само оно што је докуменат, само оно што ни злонамерном читаоцу не може изгледати измишљотина.) Рад Страчејев о Јелисавети и Есексу, личностима XVI века, ма колико ванредан, и рађен несумњиво са више труда него ишта раније написано, ~~да~~ не достиже, ~~зато, по~~ ^{зато, по} ~~суштествности,~~ ^{суштествности,} ни Краљицу Викторију, а још мање оне две сјајне ствари из Викторијанаца: живот и карактер кардинала Манинга, и његов двобој, боље ~~убој~~ ^{убој} јадног кардинала Њумана; или судбину трагичног ђенерала Гордона, и његов ужасно узалудни двобој вођен из Египта са једним државником у Лондону.

Викторијина епоха, иако прошлост, тако је још скорашња, да од ње има непрестано изданака, одјека, сенки. Још је делимично у традицији енглеског друштва викторијанска искључива формалност. Још је занимљив тип буржуја који се диже. Још излази пред очи Викторија, на престолу, над светом строго поређаним у друштвене редове, и строго пажљивим на своје спољашње и унутрашње дужности; над људма маркираним ~~некака~~ на први поглед: да су они то и то, поседују то и то, опште са себи равнима тима и тима, имају у реду «пасош за небеско царство потписан од архиепископа кантерберијског», како каже на једном месту у својим писмима дама из викторијанске епохе, Госпођа Едварда Твислтона. Још има људи који с поносом и тугом спомињу да су били поданици или чиновници

III oči brenčke jga vemo, da,

⑧ nam tamo odnauka kiji se Džurđevdan, kako u je zjiglo
nasuđao zvečanju sabrenim nam, u, Točkovu.

славне краљице енглеске и царице индијске, мале округле Викторије, заљубљене у свога методичног Немца Алберта, благословене бројном децом, увек савесне и брижне, не досадно интелектуалне, једном речју, «моћне и срећне» владарке, како ју је добро замислио, у једној причи Џозефа Конрада, један од њених бакарно жутих поданика са азијских острва.

И за Јелисаветино доба је Страче нашао врло много грађе, ^{јер је} то је било доба енглеског ренесанса, људи су били културни, ^{писали су,} постојале институције и ред. ^{али} људе из тог удаљеног доба је тешко, можда немогућно разумети. «Ми те људе знамо, али их не разумемо.» Да је то осетио Страче, осети и читалац његовог дела. Ренесанс у Енглеској је носио опште основне црте те појаве: бујан ^{појав} ~~импулс~~ за културу, уједно и за живљење живота, као у свима земљама. Али је енглески ренесанс више ^{забављивао} но икоји примио чисто италијанску културу, са макијавелским духом, са укусом недоследности. Италијански професор Марио Прац, познат са својих радова из области енглеске књижевности и културне историје, писао је недавно о макијавелистичким тенденцијама у Енглеској, и ^{максимално} доказав да се у Енглеској Јелисаветинот доба више ^{максимално} ценили недоследност и контрасти него доследност и склад. Енергије се неговале, не савлађивањем сукоба у човеку, него баш напротив, избацивањем супротности у живот и поступке. И у Страчејеву делу, скоро све личности, главне и споредне, доказују да су контрасти у човечјој природи и манирима нарочито били неговани: од краљице па до целата, који је, у Тауеру, на коленима молио жртву за опроштење, сви су били и брутални и деликатни, и побожни и развратни, и израђени и примитивни. У политици, у судовима, у литератури, намерно је увођен поступак збуњивања тачног и нетачног, и онда развијане особите виртуозности доказивања права, често, наравно, виртуозности софистичког изигравања истине, и ~~макијавелистичког задобијања власти~~. Поводом чувеног процеса против личног лекара Јелисаветинот, доктора Лопеза, покрштеног Јеврејина избеглице из Шпаније, који је платио главом ~~недоследно политички крив~~ и недоследно суђен — пише Страче: «Влада је могла доказати штогод је хтела. Могла је прикачити кривицу десеторици невиних људи, са највећом лакоћом. И тако је и радила, јер је то био једини начин да се ~~осигура да овај један прави кривац~~ — који може бити међу десеторицом, ~~неће умати~~.» ^{Застега} ~~Застега~~ ни Страче, ни његови читаоци не успевају разумети шта су у оно време значили ~~интелект и морал~~ међу људима који су били високо образовани, говорили више језика, писали писма која и данас изнећајују духом и стилем, неговали уметност, и уједно с лакоћом одсецали главе, вешали, и још живог обешеног човека скидали и черечили. Лопез је страховито умро, а Јелисавета је после била необично милостива према његовој удовици, и до гроба носила на прсту прстен Лопезов који је био поклон Лопезу од шпанског краља, Јелисаветиног крвног непријатеља.

~~Застега~~ ^{Застега},
не умати.

Јелисаветино^{е и} портрету је Страче^{е и} поклонио све своје снаге и умеће, огромну историјску ерудицију, фину критичку интелигенцију, уметност оживљавања. Убацио је у њен живот и карактер све елементе из којих се дало сигурно закључивати. Страховит посао одабирања и контролисања, синтезе и стила. И опет је пуно тама. Неизбежних. Многу тајну је однела собом у гроб та жена, не чудна, него врста чудовишта, у којој се укрстили били сви таленти и сви мањци, која је била ненормална испод и изнад линије, која је била мушко и женско и ниједно од двога. Кћи чувеног по злу и добру енглеског краља Хенрика VIII, једно од његове незаконите деце од једне од његових незаконитих жена, Ане Болен, ~~је~~ Јелисавета је наследила била демонска наслеђа. Маколе, који је имао симпатија за Тудоре, а поглавито за грандиозну шекспировску фигуру Хенрика VIII, доста једноставно резимира Јелисаветину природу у есеју у којем покушава оцртати како би неки будући даровит историчар имао портретисати Хенрикову кћер: «Видели бисмо тада Јелисавету у свима њеним слабостима и снагама, опкољену лепим фаворитима којима никад није веровала, и мудрим старим државницима које никад није отпуштала — како у себи спаја најсупротније особине својих родитеља, таштину допадања, ђудљивости и ситне пакости Ане, и поносити одважни дух Хенрика VIII.» Сад је, у Страчеју, дошао тај даровити историк-биограф, и портре и карактер Јелисаветин је знатно појачан у оном што је Маколе јасно видео, али и попуњен оним што је Страче видео. Формула се осложила. Несумњиво елитна и даровита у основи, природа Јелисаветина била је истовремено скроз изопачена, и недоследна преко најфантастичнијих граница недоследне човечије природе. Маколе је Јелисавети признао мушкост једног Хенрика VIII. Страчеју је опет једини кључ за њену недокучну моћ, и немогућну али позитивну тактику, ~~је~~ у њеној женскости. Јелисавета је, по свима документима, владала неодлучношћу и недоследношћу, а само жена, рекли бисмо и ми, може од врдања начинити врсту распореда ствари и врсту економије енергије и успеха. «По неком дубоком инстинкту, она просто није била у стању стати чврсто одлучена уз ма коју ствар. А ако би стала, одмах је свом силом почињала да противречи својој одлуци, а затим да са још већом силом противречи својој противречности. То јој је била природа — да плови, кад је мирно, морем неодлучности, а ако се дигне ветар, да се, као без живота, преваљује од једне на другу страну. Да је било друкчије, да је, у смислу опробаног начина људи од акције, била кадра решити се за једно и држати се тога, она би пропала... Њена женскост ју је спасавала. Само жена је у стању тако бестидно да оклева и мења држање, само жена је у стању да се тако савршено без скрупула откида од последњег кончића не само постојаности, него и достојанства, части и најобичније при-

стојности, само да би избегла страховиту нужност да стварно и истински донесе неку одлуку. Али, треба додати, ~~да~~ није увек било довољно само женско избегавање; потребна је била и мушка храброст, мушка енергија... И те особине је имала; али сва корист од њих је била за њу — и ту лежи последњи парадокс њеног успевања — у томе да буде доста јака да са непоколебљивом истрајношћу свакад окрене леђа јачини.»

Као владар, Јелисавета је била женско ~~у бићу~~, као природно биће, она није била жена. Тај сукоб, рекли бисмо, Стрече није довољно аналисао. У сваком моменту њених ћуди, њеног колебљивог затезања ствари, сакривања трагова оног што мисли и снује, а такође и у свакој њеној јарости и наглини, могу се наћи и мушки одређени поводи и решења, и женска себично-опрезна непостојаност. Отуда и толико противречна мишљења историчара о њој. Једни тврде да је била сва у рукама државника виговаца, наследника политике њеног оца; други тврде, од прилике, да је она била све и сва, а све што није било она да је било, по милости или по немилости, њен слуга. Стрече је покушао тешку синтезу једнога и другог.

Висока и сува и жилава као тренирани тркач, напирли-тана као машкара, Јелисавета се, пред неким новим послаником, волела још и перверсно деколтовати, како то усталом бива код сексуално закрјжљавелих жена. Уопште, она је свој краљевски став и достојанство морала често отимати од стотину демона. Од оца, врло веселог и врло бистрог, али и ретко развратног и крволочног — и Ана Болџи је свршила у Тауеру, растављена од своје главе — повукла је Јелисавета неку раскалашну и распуштену ноту у понашању. Умела по-вати као пиљарица, церекати се као налит морнар, радо се изражавала у досеткама напраситим и грубим, са духовитим или језиво тајанственим орнаментима. Али је умела, можда и боље од Хенрика VIII, испрсити се краљевски, запрепастити духом, лукавошћу, ученошћу, олујно бесним заповестима; (које је усталом, врло често, и у невероватан час, кад су, на пример, ратни бродови већ кренули из луке, опозивала). Стрече прича згоду приликом доласка једног пољског посла-ника, који се усудио рекриминисати са доказима, па и попретити у име пољског краља. Њему се одједаред десило неочекивано: «Изненађење (Јелисаветино) пређе у гњев. Чим је он (посланик) престао, она скочи на ноге: Е х р е с т а в и о r а t i o n e m, дрекну, m i h i v e r o q u e r u l a m a d d u x i s t i l, и настави, без паузе, громовиту бујицу кићене латинштине, у којој се одмењивали пребацивања, срџба и саркастичне досетке. Очи су јој севале, глас грмео; сви су били усхићени, а несрећни амбасадор смрвљен.»

Од мученице матере своје, која је то била и док у милости развратног Хенрика VIII, остала је Јелисавети у крви нека одвратност према мушкарцима, која се, смешана са ненормалним

Г је била

сексуалним инстинктом, извргла у нешто демонско, одвратно, неразумљиво, жалосно. Јелисавета, ~~је~~ већ у годинама, имала је тежњу да се мушкарцу допадне, неопходно јој је било удварање, ашиковање и милошта; али је истовремено кињила и понижавала све што би се као милосник везало уз њу. Као владарка моћне државе, и у младости лична појава, имала је она низ најбољих просаца међу владарима, али се није удала, и није никада ни са једним љубавником имала дете. Чак, насупрот Катарини Великој или Кристини Шведској, које су бар у љубавном животу биле доследно жене, и често мешале политику и љубав — Јелисавета ни то није учинила ниједаред у животу. Шта више, ни љубавнику није допуштала да то чини. Кад се несрећни Есекс, увређен и измучен Јелисаветиним поступцима, ~~и уосталом врло недоследно и неозбиљно почео мешати у политику,~~ Јелисавета му је дала одсећи главу.

Шта је заправо љубав, са привлачним и са болним у њој, то Јелисавета вероватно никада није познала. Есекс је био још понајстварнији њен љубавник, најстварнији по дуготрајној вези, заплетеним односима, који су најзад дојадиле обема странама. ~~И~~ по томе што је Есекс, изгледа, задавао Јелисавети осећајних страдања. Једном, пошто га је, кад је већ почела да сумња да ради против ње, конфинирала у палату Јорк, одједаред је осетила бол и мучење, умор, остала неодољиво и отишла к њему, и остала тамо необично дуго, с тим, тврди Страче, да никад нико неће сазнати шта се говорило и дешавало. Сем тога, до данашњег дана живи легенда о прстену — то је у многим драмама о Јелисавети и Есексу главни мотив — који је Есекс носио по неком тајном договору с Јелисаветом, по којем му је тај прстен у случају ма какве беде имао спасти главу. Али је интрига или зао случај хтео да је из тамнице краљице упућен прстен доспео до њених руку прекасно, већ после погубљења Есексова. По легенди, Јелисавета је осетила бол какав никада, сад тек заволела Есекса правом трагичном љубављу, и волела га до смрти.

О чисто владарским способностима Јелисавете говори сва историја сјајног и за њено име везаног доба. Уосталом, доба сјајног више по духовним тековинама, дипломатским успесима и престижу, него по великим војним победама. Јелисавета није волела рат, а још мање волела давати новац за рат; из једне велике енглеске победе над шпанском армадом црпела је камате целог века. Филип II шпански, стар и болестан, ~~и~~ ~~нао је~~ у агонију, не губећи испред очију визију своје несудбине, невесте, сестре по престолу, и крвног непријатеља, и наређујући, уз звуке побожног певања пред олтаром, да се опрема — пета армада против Енглеске. Победила је опет Јелисавета. Филип је, не изговоривши одсудну реч, издахнуо; умро, како ванредно карактеристично за тог мрачног владара каже Страче: «у екстази и мучном немиру, апсурдан и велики, срећан, бедан,

*није судбо
Т хтео мешати у политику, за
несрећу своју још и*

набављала

страшан и свет». И Ирску, увек побуњену, држала је Јелисавета стално мање или више обуздану, са релативно незнатним трошком у новцу и војницима, и још, згодом, ~~на~~ овог или оног свог штићеника или љубавника ~~на~~ високим местом Лорда изасланика ирског. На том месту је био и сјајни и несрећни Есекс, и то на заходу своје звезде. Отишао је у Ирску већ у крајње затегнутим односима с краљицом, и није испунио ниједно своје обећање: није покорио усташе, није убио вође, потрошио грдне новце, и још започео смушено и невешто своје политиканство — уосталом више гуран од других него по својој вољи — увлачећи у те планове и шкотског краља. За чисто унутрашњу политику и владавину, Јелисавета је имала у себи оно чиме се од вајкада владало и било популарним у Енглеској: имала осећање осећаја енглеског грађанина. Некако слично чувеном енглеском државнику XVIII века В. Питу, који је, кад му је исто тако чувени отац постао граф од Чатама, узвикнуо да је срећан што није најстарији син, и што ће моћи говорити и заповедити из Доњег дома — Јелисавета је волела власт голу и ради власти саме, без параде и поза, и волела, за весеље и власт, да је уз њу пук а не племићи. И била је популарна, и остала. Пре неколико година, у издању Јеврејског историјског друштва у Лондону, изишла је занимљива књига Л. Волфа о процесу лекара Лопеза, и о Јеврејима «*living in the England of Good Queen Bess*», који су живели у Енглеској добре краљице Лизе, у којој се књизи констатује да им је под добром краљицом заиста било добро. Једно само, рекли бисмо, није могла трпети добра краљица Лиза: да се доктори и љубавници плету у политику.

Међу другим главним личностима у делу Л. Страчеја треба да је најглавнији лепи Роберт, ерл од Есекса. Тај Есекс је испунао далеко слабије израђен од Јелисавете; али није тешко уочити проблем Страчејев са Есексом. Есекс, човек који би као ~~детална~~ фигура једног друштва могао бити сјајно израђен, тај човек, поставши случајно љубавник моћне краљице која руби главе, натурује се аутору као јунак, јунак насупрот свој својој природи. Да је Страче имао да ради у првом реду културну слику Јелисаветиног доба, доба најоригиналнијих духова од Цона Дона и Франсиса Бекона до Шекспира, и доба разноврсних сјајних типова тадашњег високо културног и отменог друштва, Есекс би, као један од тих типова, сигурно добио свој печат и своју карактеристику у правој сразмери са његовим бићем. Овако, истурен на усамљено место јунака, позван да буде трагедија у животу једне велике и ванредне жене, учињен стожером око којег се врти сва студија, Есекс је тешко намучио Страчеја, а он сам, од тренутка кад се педесет три године стара Јелисавета заљубљује у њега, двадесетогодишњег младића, па кроз све тренутке његових залета

алили да
Пити сину

да се војнички прослави, до смушене комедије ^{-забере} ~~на ваворе~~ против Јелисавете, и до тренутка када је, с главом на пању, избацио две у првене рукаве обучене мишице за знак да је свршио молитву у себи и да секира може полетети — он сам једнако чини на читаоца утисак нечег несразмерног и невероватног.

Сиромах ерл од Есекса мора бити да сам у стварном свом животу често није знао где стоји и у које време спада. По многим својим квалитетима бесумње једна од правих ренесансних фигура XVI века — врло образован, врло отмен, врло добро-намеран да непрестано нешто предузима и ради — он је вукао са собом тешко наслеђе XV века, био витез и романтик, био одвише великодушан и отворен, и, у мудром, лукавом, изви-топереном свету у којем је живео, још и човек «са слабом главом». Није био ни интелектуалац ни политичар, ниједно од двога што је, једно и друго, био скоро сваки човек у околини Јелисаветиној, и била Јелисавета сама. Није био ни војник. «Есекс није никада доказао дух војника, само укус за војевање.» Отуда они његови од Страчеја слабо објашњени, и необјашњиви, немири, да мачем води политику, да мрзи Италијане нико не зна зашто, да удара на Португалце без нужде. Које чудо онда ако читалац ~~и~~ доста ~~скоро~~ у лектури, ~~гледа~~ ~~преко~~ ~~Есекса у споредној~~ у краљичиној секретара, малог грбавка Роберта Сесила, који «велики радник, рођен администратор, човек од мисли и пера, седи и ћути уред силовите ларме око њега — Ђрио Есекса, шум и журба двора, говорљиви пароксизми Јелисавете», ~~и~~ у Франсиса Бекона, дуго времена штићеника Есексова, а потом државног канцелара Јелисаветиног. Њих двојицу гледа читалац пре и преко Есекса Сесила, у коме клија лоза велике породице енглеских државника, ~~и који~~ ~~ни~~ ~~кад~~ ~~неће~~ ~~мрзети~~ ~~Есекса~~, али ~~коме~~ ~~ће~~ ~~типак~~ ~~сметати~~ ~~што~~ ~~Есекс~~ ~~заузима~~ ~~одвише~~ ~~милости~~ ~~краљичине~~, ~~и~~ ~~Бекон~~, ~~тог~~ ~~ни~~ ~~до~~ ~~данас~~ ~~необјашњеног~~, змијски клизавог и елегантног господина, ~~који~~ ~~додуше~~ ~~неће~~ ~~заборавити~~ ~~добročинства~~ ~~и~~ ~~чисту~~ ~~оданост~~ ~~Есексову~~, али ~~који~~ ~~ће~~, крвнички логичан, кад је увидео да је Есекс пропао човек, помоћи да се сметња и лешина уклони.

~~У једној је Есекс~~ XV-им веком у себи надмашивао XVI век, ~~није~~ ~~умео~~ ~~ићи~~ ~~кривуда~~ ~~путањима~~. «Есексу, са његовим непосредним наглинама... једнако је несхватљиво било: и стално практиковање неке дубоко прорачунате стратегије, и тренутно подваљивање обичног лукавства. Есекс, који је увек био или у некој журби или у неком сну, који би седео за столом не знајући шта једе и пије, и одједаред престајао јести и пити да би се предао дугом апстрактном размишљању» — тај Есекс, добročин, лишен зависти, одан и брижан пријатељ, искрен и прав више на етичкој основи него по храбрости, био је великаш и витез коме је недостајало интелекта и трезвености да постане државник, правог темперамента да буде ратник, најзад и праве појуде да постане екстреман љубавник

← рекао Есекс,

← Есекс и,

или бар удварач. Са стотину романтичних импулса у себи, он је био готов да свакоме буде све, да се ватрено и добронамерно залеће у предузећа и подвиге са неким умишљеним циљевима, али нигде није успевао, па није успео, што му уосталом служи на част, ни да буде љубавник једне сексуално дегенерисане маторе жене. Умро је; прошао кроз тешко и церемониозно погубљење оног доба, са витештвом XV века, и са ~~умиреним~~ финим манирима XVI века.

Ако је, бар с обзиром на Страчеја, Есекс требао бити споредна фигура а не јунак, Бекон је требао доћи Страчеју у руке у некој афери у којој би он био личност на првом плану. Овако како је, читалац прати ту ретко сложену индивидуалност Ренесанса у позадини, како се дуго бори са невероватно ситним препрекама да направи кариеру и да живи пуним животом; ~~али~~ како се при том сам за себе израђује, и оптри у својим талентима, као нож за последњи ударац; како не-престано мољака, ~~за~~ за протежирање и за материјалну помоћ оног Есекса којем ће, као државни секретар, потписати смртну пресуду, и ~~ако је пре тога~~ ваља признати, ~~чинио~~ и ово и оно да га спасе; ~~чак~~ дотуривао Јелисавети од њега писану, ванредно имитовану, лажну преписку Есекса са Беконовим братом, која би преписка о невиности Есексовој убедила сваког, али којој никакву пажњу није обраћала Јелисавета. ~~Унутрашњи~~ живот Беконов нам Страче није дао. (Местимично нам се стари оглед Маколејев о Бекону чини, ако не рељефнији, али тежи од Страчејева.) Није за то било ~~до~~ довољно прилике у овом случају, а није ни лако, можда је за увек немогуће, видети срце у тог металног човека. Бекон — све нам се чини да је то морао искусити и Страче — био је човек од једне чврстине која није ни врлина ни карактер, која је нешто јаче од обојега, али нешто нечовечно. Беконова уображеност је увек била пуна достојанства; његова неосетљивост, па и нелојалност, пуна логике и права. Био је богат и разумом и умом, али што су му разум и ум продуцирали никада није било помешано са страху. Отуда, ваљда, умео је говорити и писати савршено јасно за свакога кад је то хтео, и говорити и писати паметно а тамно за свакога, кад је то хтео. Страче је место портрета, успео свега да изради једну сјајну формулу Беконову: «Откинутост од свакидашњег кроз спекулације, снажна лична гордост, нелагодно стање због нервне осетљивости, ужурбаност амбиције, пуна мера највишег укуса — те особине, смешане и сплетене и заједнички светлудава, давале су његовом недокучивом духу суптилну и сјајну површину змије. Одиста, змија је могла служити као његов знамен, ~~а~~ то мудро, вијугасто опасно сворење, плод мистерије и дивне земље. Музика свира, а велики тај гмизавац се усправља, диже главу, мирује, ~~а~~ ослушкује, заљуљне се у екстази — баш тако и мудри Лорд Канцелар, у средини неке сјајне реченице, неке високе интелектуалне творевине, као да задржава дах у раскошном

прејатна

~~Велики~~

Т. А. м. сав

дети, мист
промена,
Соперу на
и дао, ко
законик,
сјајну пр
муду о Бе
Кону. Ова

† Уосталом, Страче је можда како хтео, да га ~~како~~ како мистичар ради и ~~Канцелар~~. Овако ~~како~~ се Бекон

блаженству, фасциниран слашћу самога стила. Право дете Ренесанса, његова многострукост није значила само даровитост и израђеност духа, него и живота. Дух његов се са уживањем кретао међу висинама и теоријама, али су му ништа мање драга била и разноврсна уживања пролазне егзистенције — раскоши великашког живота, заплетености дворских интрига, дивоте наштампаних текстова, рефлектовани зраци са парчића шареног стакла. Као сви највећи духови онога времена, он је био инстинктивно и дубоко у себи артист.»

Међу најсјајније појединости Страчејева дела, бар по нашем мишљењу, долази скица секретара Роберта Сесила, једине доследне личности у оно време надметања у гениалним или лакомисленим недоследностима. Сесил је Страче морао дати као скицу, јер је цео живот тог усамљеног, трудољубивог, изузетно паметног грбавка био скица, значао заматак за потоњу чувену лозу Сесилâ, која, од Јелисаветиног секретара, позније првог ерла од Солзбериа, до данашњих дана непрекидно учествује у управљању Енглеском. (Сазнали смо да је и Балфур по материној линији Сесил.) Страче је са љубављу и осећањем правог Енглеза за право Енглеза цртао тог тихог, скромног, дубоког човека, који се у себи и из својих сила усавршује, који другим размишљањем и спорим дискретним посматрањем разазнаје смршене конце политичког и државног живота, конце које често плету хипокрити и неваљалци, и на којима сваки час висе мртви пајаци и испрашене празне мешине бивших величина, али који су ипак ткиво живота нације, и пређа кроз коју иде, ~~и може се наћи~~, она једна главна нит која у једном добу значи главни ход историјских чињеница, и коју сагледати, и у својим рукама подржавати, мора значити нешто велико и силно. Мали грбавко, увек сагнут над хартијама негде иза завесе догађаја, ухватио је, он лично, конац који ће после смрти јалове Јелисавете енглеске, везати два братска народа, и довести на престо краља шкотског. ~~Када је~~ ^{Када је} седамдесетогодишњој старици дошао смртни час, али дух велике краљице, све исти, држао трошно тело да умре стојећи и обучено. Роберт Сесил је ~~већ~~ ^{већ} јасно осећао да је он онај који Јелисавети сме рећи да «по жељи народа мора лећи у постељу». «Човечуљче мали, реч мора се не говори владарима», казала је Јелисавета, али је легла. Смрт је била на вратима. И то је знао секретар Роберт Сесил. И пришао је већ полумртвој краљици, поставио јој званично питање: кога жели за наследника, и добио одговор — тако је објавио он, Роберт Сесил — да јој је жеља да то буде Јаков VI шкотски, син Марије Стуарт. Сви су веровали, јер је недоследност била природна у веку Јелисавете, а све се и потврдило, јер је секретар Јелисаветин давно и давно већ водио тајну преписку са двором шкотским. Роберт Сесил, стпрљиви упредач главне историјске нити тих дана, дочекао је свој велики тренутак.

мала ретина

Т Сесил

✓ Ротунда

✓ је најзад

Есекс погубљен 1601; Јелисавета умрла, тешко меланхолична за Есексом, каже се, 1603; многи Есексови пријатељи и тобожњи саучесници још затворени у Тауеру; Бекон далеко од сумњивог укуса да пребива у мртвачким одајама — на сцени је стојао болешљиви, малецни, увек црном пелерином огрнути секретарић велике Јелисавете — сам.

Дело Страчејево је значајно, добро, ^и лепо дело. Оно је такво зато што је Страче, иако има већ утврђену репутацију оног историка-биографа који руши митове и демаскира величине, што је и тај Страче у извесном смислу романтичар. Низ фикција руши, а једну гради: славу Велике Британије. Нема уметности без романтике, нема славе без уметности. Жерар де Нервал, у својим Октобарским ноћима, завиди енглеским ауторима што могу писати «поглавља опсервација лишених сваког романескног измишљања», и тврди да се «реалистична интелигенција Енглеза задовољава са апсолутном истином». Француским очима гледана, ствар тако стоји; али сама по себи она није таква. Страче, који није никада, али баш никада сентименталан, увек строг у суду и ироничан на речи, Страче је у Јелисавети и Есексу израдио комад врло крваве и мутне историје енглеске, али, Јелисавета није чудовиште, Есекс није издајник, Сесил није интригант, Бекон није хуља. Уме Страче скинути скоруп са најпоснијег. Уме, нигде не изневерити своју хладну концизност у биографији лица, а ипак израдити монументалну студију о историјској прошлости Енглеске. Он јесте, и остаће, један од најспособнијих, да, у роду шекспировске снаге, ~~романтику~~ енглеске историје прикаже као реалан живот једне земље која је једна и друкчија од целог света, у којој је све посебно и нарочито, и слобода и робовање, и врлина и порок, и власт и служба, и писање и читање, и романтика и стварност.

ИСИДОРА СЕКУЛИЋ.

ПОЛОЖАЈ ЖЕНЕ У НАШЕМ НАРОДУ.

У словенској старини била је велика разлика у положају човека и положају жене. Чешки научник, професор Л. Нидерле, даје нам о томе овакву слику: «Ни у фамилији, ни ван ње, човек и жена нису били истога права. Само је човек уживао сва права члана заједнице. Однос између човека и жене био је онакав какав је између суверена и поданика. Жена је, на пример, морала бити верна своме мужу, човек пак није морао бити веран својој жени, па је могао држати толико наложница колико је хтео. Жена је, после мужевље смрти, бивала спаљивана исто онако као и робови и предмети који су умрломе припадали.»¹

¹ L. Niederle, Manuel de l'antiquité slave, t. II, La civilisation, Paris 1926, стр. 175—176.

И ако се у нашем народу већ одавно, од незапамћених времена, жене не спаљују после смрти својих мужева, њихов је положај у широкој маси народној остао врло бедан све до наших дана. У ранија времена он је био још беднији. У најновије време су се погледи на жену, на њен положај и њена права истина знатно изменили, али још и данас, у нашим примитивним, сеоским, нарочито у одстрањеним и култури мање приступачним крајевима, они нису далеко од онога што нам казује Г. Нидерле за далеку словенску старину. У даљим редовима ми ћемо покушати да то примерима потврдимо.

Потчињени положај жене у широкој сеоској маси нашега народа сасвим је природан кад се зна шта жена представља. Код многих примитивних народа женско дете није циљ брака, већ мушко. Само мушко дете је настављач породичне лозе, имена и култа и наследник имања; женско дете све то није. Због тога се рађање женске деце сматра као породична несрећа. Исто се тако мислило и код старих Грка и Римљана. «Рођење кћери код њих, вели Фистел де Куланж, није испуњавало циљ брака. Кћи није могла продужити култ из тог разлога што се она, онога дана кад се удавала, одрицала породице и култа свога оца, па је припадала породици и религији свога мужа. Породица се продужавала као и култ само преко мушкараца... Син се, дакле, очекивао, син је био потребан; њега породица, претци и огњиште тражаху. Преко њега се, како говораху стари закони Инда, отац ослобађа свога дуга према манима својих предака и осигурава себи самом бесмртност. Овај син није био ништа мање драгоцен у очима Грка, јер је требало да он доцније преноси жртве, да доноси потребни оброк и да очува својим култом домаћу религију. Стога се код старог Есхила син назива спаситељем домаћег огњишта.»¹

Исто се тако и у нашем народу само мушка деца сматрају као наставак породичне лозе и домаћег култа (славе). Женска деца не задовољавају циљ брака. Она само привремено остају у кући, па одлазе у своју. Она су, како се у народу каже, «туђа кост», «туђа вечера за суђену кућу», «туђа срећа», «туђа стреја»,² и како се роди намењује се другоме. У Рисну се, чим се коме роди кћи, рекне: «Честити ви зет!»³ У Конављу, Војводини, а можда и на другим местима, говори се: «Кћер удата суседом назвата.»⁴ У околини Ђевђелије «после удаје ћерка је туђа и рођеном оцу и свима».⁵ «Рођење женске деце

¹ F. de Coulanges, La cité antique, стр. 53—54 (српски превод Држава старог века, Београд 1895, стр. 55-56).

² С. Новаковић, Српски етнографски зборник XX, стр. 309; С. М. Милосављевић, С. е. зборник XIX, стр. 83; Т. Смиљанић, С. е. зборник XXXV, стр. 54.

³ Вук с. Карацић, Српске народне пословице, бр. 7029.

⁴ V. Bogišić, Zbornik sadašnjih pravnih običaja u Južnih Slovena, стр. 297 и 298.

⁵ С. Тановић, С. е. зборник, XL, стр. 131, 272.